

ÖZVEGYEK, ÁRVÁK

Következmények a családban

Ahogy múltak a hetek, hónapok, évek, egyre fogyott a remény, hogy szeretteink hazatérnek. A magukra maradt asszonyok egyre súlyosabban érezték a tragédia következményeit. A háború elmúlt, de a szegénység, a pénztelenség nem enyhült. Megözvegyült nagyanyám vevőköre is elszegényedett, nem nagyon akadt a boltban vevő, mint régen. Semmi nem volt már ugyanaz, mint a felszabadulásnak mondott katasztrófa előtt. Az áru beszerzése is egészen más lett attól fogva, hogy ismét meghúzták a határvonalat Magyarország és a leválasztott területek között. Beköszöntött az 1945. esztendő: január, február, március, és miközben semmi kedvező fordulat nem történt, az asszonyok kezdtek elgondolkodni a jövőjükön. Hol élni, hogyan, és főleg miből? Tudták, hogy így nem mehet tovább. A helyzetük csak romlott. Különösen 1948-ban, amikor a gyász után jött az államosítás. Többé már nem volt még az a rosszul menő bolt sem, amely addig csak hozott némi jövedelmet. A halastavat is elvették. Nem volt, aki megművelje a szőlőültetvényt. Közben 1945 márciusának végén megszülettem én, Bözsike és Jancsi kislánya. Édesanyám ekkor már tisztában volt vele, hogy egymagának kell gondoskodnia kettőnk jövőjéről. Édesanyjára, a boltjára nem támaszkodhattak többé. Katica nagynéném Újvidékre költözött, ott kapott jó munkát, majd amikor én is betöltöttem második életéveimet, anyukám is elment Gombosról, Zomborba költöztünk. Katicának köszönhetően a zombori kendergyárban kapott tisztviselői állást. Hogy minél több pénzt spórolhasson össze, éjt nappallá téve tiszteletdíjas munkákat vállalt más vállalatoknál. Szegényes albérleti szobában lakott, engem pedig legidősebb testvéréhez, Éva nagynénémhez adott, aki akkor már Zomborban, családi házában élt férjével, Misivel és kislányával, Irénkével.

A Komáromi lányok: Katalin, Bözsike, Éva és Mária

Komáromi Ómama és Éva

Katica és Jani

Komáromi Katalin, a nagyanyám

A három családfenntartó: Komáromi István, Maros János és Menráth Lajos elhurcolása után nagyanyám maga vezette a boltot. A hatóságok 1948 nyarán elkobozták a boltból, a raktárból az összes árut, a család privát holmiját, őt pedig mint háborús nyereszkesztőt 6 hónapra munkatáborba küldték. Mire hazatért, a bolt már a hódásági Panonija Kereskedelmi Vállalathoz tartozott, a vezetését vejére, Márika férjére, Erdődi Imrére bízták. Nagymamám, a volt tulajdonos, a saját házában cseléd lett, akinek parancsoltak. Csak a háztartást vezethette és házi munkát végezhetett. Semmilyen bevétele nem volt, vejének, Erdődi Imrének a kegyelmére szorult. Annyi szenvedés után eléledélt még 1966-ig, amikor egy éjszaka, álmában, szélütésben meghalt. Akkor már három lánya, Éva, Katica és Bözsike nem éltek Gomboson. Egyedül Márika maradt otthon, a szülői házban, a családjával.

Bábel Mihályné Komáromi Éva

Az ő élete valamivel jobbra sikerült, mint a többié. Szerencsére nem özvegyült meg. Férje, Bábel Mihály hazajött az orosz frontról, igaz, előbb hadifogságban töltött valamennyi időt. Náluk éltem én is Zomborban 9 évig, amíg anyukám újra férjhez nem ment, és akkor magához vett.

Komáromi Katica (néhai Menráth Lajosné) férjhez ment Rančić Momčilo iskolázott katonatiszthez,

aki civilben szintén könyvelő volt az újvidéki kórházban. A négy lány közül Bözsike és Katica élete volt a legtragikusabb. Mindketten nagyon fiatalon megözvegyültek, így érthető, hogy a lelkükben mély nyomokat hagyott a tragédia.

Sohasem tudtam megérteni, hogyan mehetett férjhez Katica egy akkor ellenségnek számító katonatiszthez. Hogyan feledhette el 13 évig tartó boldog házasságát Menráth Lajossal, akit az egész család csak Janinak becézett., és mi vonzotta ehhez a Momóhoz?

Mégis, tudnunk kell, hogy abban az időben nem sok nősüendő magyar értelmiségi férfi maradt. Katica munkájának és szakosításának köszönhetően beilleszkedett az új társadalomba. Okos asszony léte tudta, hogy más út nem létezik. Még fiatal volt, gyermektelen, jó parti bárkinek. Nyilván e házasság is hozzájárult ahhoz, hogy szép karriert csinált, annak ellenére, hogy sohasem lépett be a Kommunista Pártba.

Második házasságában sem született gyermeke, Katicának nem lehetett, Momónak pedig már volt egy lánya. Katica a Gomboson maradt értékes holmiját, személyes tárgyait, férje könyveit, mindazt, ami régi életére, első férjére emlékeztette volna, soha nem vitte el Újvidékre. Nyilván felejteni akart, esetleg Momo nem engedte neki. Egy idő után Momo megunt Katicát, verni kezdte, szidva azt a „magyar k... édesanyját”. Egy gombosi látogatásuk alkalmával az anyja füle hallatára szidta az egész magyarságot, az édesapját, a fajtáját. Katica idegei lassacskán felmondták a szolgálatot a sok szenvedéstől, a megalázásoktól és a verésektől. Nem csoda, hogy az erős fiatalasszony összeroppant. Ideggyógyászatra került, kikezelték, de az élete semmit sem változott. Mégsem gondolt válásra. Vajon miért? Mi kötötte ahhoz a kegyetlen emberhez? Az akkori híres újvidéki ideggyógyász azt tanácsolta a férjének, hogy csak üsse a feleségét, ha észleli nála a betegség jeleit, mert „csupán” hisztériás. A férj ezt nagyon szívesen tette. Mikor Katica kilábal a betegségből, inni kezdett, rengeteget cigarettázott, gyógyszereket szedett, sokat evett, igazi hedonista lett, még többet dolgozott könyvelőségi igazgatóként. Mindez erősen kikezdte az egészségét, de ezúttal fizikailag. Második férje 1967-ben rákban meghalt. Katicát nem sokkal utána szélütés érte. Még 10 évig élt, de kisebb-nagyobb szellemi és fizikai leépülésekkel, mígnem 1980-ban, 63 éves korában véget ért földi szenvedése. Addigra édesanyám másodszor is megözvegyült, így ő ápolta Katicát haláláig.

Erdődi Imréné Komáromi Mária

Az ő sorsa is hasonló volt más asszonyokéhoz. Ő az édesapját veszítette el. Utolsóként ment férjhez 1947-ben a szabadkai Erdődi Imréhez. Férje 1948-ban átvette az államosított bolt vezetését. Mária egyik keze csonka volt, ennek ellenére csodálatos módon mindent meg tudott csinálni, a házimunkától a kézimunkáig. A boltban is kiszolgált, kedves volt a vevőkhöz, még ma is emlékeznek rá a gombosiak. De az ő házassága sem volt boldog. Erdődi nem szerette. Minden létező dolgot, ami nem volt elengedhetetlenül fontos, pénzé tette, így a szőlőt is eladta. Csak a ház, benne a bolt, és a többi lány otthagytott bútora, holmija marad meg. Ott éltek férje haláláig. Utána eladta a gombosi házat, és lánya családjával Szabadkára költözött. 68 éves korában halt meg Szabadkán.

Komáromi Bözsike (özvegy Maros Jánosné), majd Lemche Ferencé

Édesanyám is, minden bánata ellenére, lassan összeszedte magát. Megedződött, képes volt küzdeni. Hamarosan főkönyvelő lett a zombori kendergyárban. Az évek lassan teltek, miközben kitartóan és rendületlenül várta vissza szeretett férjét. A szerb kollégái között sokan akadtak, akik udvaroltak neki. Valamilyen Deszimir, Pero, Veszelin, akikre emlékszem. Anyut kedvelték és tisztelték, velem is kedvesek voltak. A magyar férfiak irtása azzal a következménnyel is járt, hogy kevés volt a házasulandó magyar férfi, de annál keresettebbek lettek az özvegyen maradt magyar fiatalasszonyok. A magyar férfiaknak általában nem kellett a gyermekes asszony. Mint minden háborúban és azt követően a nőszülendő férfiakban általában felvetődött a kérdés: kitől lett terhes a fiatalasszony? A magyar udvarlók között sokáig nem akadt egy sem, aki megjelent volna édesanyámmal a nyilvánosság előtt. Ő meg mindig azt mondta: *„Aki a lányomat nem akarja, azt én sem akarom.”* A szerb kollégák közül pedig ő nem akart senkit sem.

Később megismerte Lemche Ferencet, aki vele egyidős, nőtlen, hallgatag és szelíd fiatalember volt. Feri magyarnak vallotta magát, de valójában kerényi sváb családból származott. Ők is megjárták a poklokat – számukra ez a zombori láger volt –, de magyarnak vallva magukat hazaengedték az egész családot. Tőlük is mindent elkoboztak. Azok után, amit átéltek, majdnem természetes, hogy az apjuk részeges lett, Feri pedig teli traumákkal. Okos fiatalember volt, együtt dolgoztak édesanyámmal a zombori kendergyárban. Szelídségének és kedvességének köszönhetően végül megnyerte anyukám tetszését, és úgy látszott, engem is elfogadott. Fellángolt köztük a szerelem, és 1954-ben, miután édesapámat, Maros Jánost holtá nyilvánították, anyukám feleségül ment hozzá.

Ezt követően egyes dolgok a helyükre kerültek. Az esküvőjükön azonban nem vehettem részt, még a templomban sem, mert az új férj, ha csak tehette, próbálta eltitkolni felesége leányát. Akkor kilencéves voltam.

Feri követelte, hogy felesége mindent tüntessen el a lakásból, ami kivégzett férjére emlékezteti, kivéve a képeket, melyeket Jancsi festett, azokkal lehetett dicsekedni, mert – mint mondták – ismeretlen festő munkái. Így édesapámtól nem maradt meg semmilyen tárgy, csak az esküvői fehér bőrkesztyű és ezek a szebbnél szebb festmények.

Később Feri nagyon féltékeny lett rám. Pokollá vált az életünk. Feri is hátrányos helyzetben érezhette magát, édesanyám meg nem figyelhetett kellőképpen rám, hiszen napról napra bizonyítania kellett új férjének az odaadását és a szeretetét. Fizikailag, lelkileg magamra maradtam. Feri gyenge karakter volt, és idült alkoholista lett. Mikor még Zomborban, a Sztapári úton laktunk, hordtam neki egy borásztól az adagot, 5 liter bort naponta, ezt rendszeresen megitta. Végül már a kölnivizet és a tiszta alkoholt is itta, vízzel hígítva.

Rólam nem szeretett beszélni senkinek. Én sehogyan sem tudtam őt apámnak hívni, mindig azt mondtam: „Nekem van édesapám – másik nem kell”. A nevét sem vettem fel soha, nem neveztem még bácsinak sem. Nekem ő csak MAGA volt – egy idegen. Szerencsénkre nem volt agresszív természetű, de aki nem ismeri a lelki terror fogalmát, az nem tudja, milyen annak a feszült nyomása alatt élni, logikátlan követelmények és következmények szorításában.

Édesanyám rengeteget szaladgált Feri orvosához, hogy igazolja a munkahelyi kimaradozásait. Ekkor már csak ő tudta túlórával megkeresni a többletpénzt a tervezett házra. Még Feri vállalatának is ő dolgozott, mert az munkaképtelenné vált. Borzasztóan kimerült volt, de ragaszkodott Ferihez. Mint aki valamiért bűnhődni akar. Nem tudom, mit remélt. Vagy azt hitte, hogy ilyen a család, a biztonság? Nem tévedhetett ekkorát. Hisz tudnia kellett, mert rövidre sikeredett első házassága alatt, valamint a Komáromi házban is megtapasztalhatta, milyen a békés családi élet. Amikor megkérdeztem, miért nem válik el a férjétől, hisz most már mindenünk meglenne, azt válaszolta, hogy ő szerelemből ment Ferihez.

Esténként magányosan sírdogáltam az ágyamban édesapám után. Hitttem benne, hogy egyszer valahonnan előkerül, és kiment bennünket ebből a pokolból. Sohasem tudtam elfogadni a halálát, egészen addig, amikor már úgy véltem, a koránál fogva is halott lenne. A családi hangulat melegét sohasem éltem meg. Úgy éreztem, hogy Feri fontosabb anyunak,

Feri meg fordítva érezhette, szegény anyám pedig nem tudta, mit tegyen. 1970 táján nagyjából befejezték a házukat. Feri megígérte, hogy ettől fogva többé nem iszik. De alighogy beköltöztek az új házba, ismét inni kezdett, majd hamarosan rákbeteg lett. Anyu legalább 5 évig hurcolta, cipelte busszal, vonattal Újvidékre, Belgrádba. Akkor is minden figyelmét beteg férje foglalta le. Én akkor már férjnél voltam. Boldog voltam, hogy kiszabadulhattam abból a pokolból!

Újvidéken laktunk, így a kezelés alatt sokszor belátogattak hozzánk anyu és a beteg férje. Húsz évig éltek együtt, amikor Feri 52 éves korában torokrákban meghalt. Az alkohol megtette a magáét.

Édesanyám hamarosan, valójában még befejezetlenül, eladta a zombori házat, és Újvidékre költözött közös háztartásba Katicával, ápolni őt, aki már akkor 5 éve szélütéstől szenvedett, és addigra már fekvőbeteg lett. Rengeteg és nagyon nehéz volt körülötte a munka. Katica 1980-ban halt meg, édesanyám a haláláig ápolta.

Édesapámat csak itt, Újvidéken kezdte emlegetni, amikor már megszabadult Feri árnyékától. Akkor mesélt el nekem mindent. Borzongva hallgattam az elhurcolás történetét. Ő pedig legszívesebben a családra emlékezett vissza, a lánykorára, a szüleire, a Komáromi házra, a boltra, a gombosi nyarakra, kirándulásokra a Maros család fiataljaival. Lánykoráról és fiatal férjéről, Jancsiról, iránta érzett szerelméről csak a rám hagyott levelek, naplók, versek tanúsodnak. Nem volt érzelmős, megkeményítette az élet, és inkább kerülte a témát. Nehéz, lemondásokkal teli élete volt, mégis ő élt legtovább a nővérek közül, 2006-ban halt meg, 81 évesen.

A család minden tagjának tragikusan alakult tehát a sorsa, különösen az özvegyeké. A gyász egész életükben kísérté őket. Sikertelen házasságokat kötöttek, rossz volt a helyzet a családjukban, sokat szenvedtek, érdekes módon mégis ragaszkodtak hozzá, Katica és Bözsike is. Folyamatosan keresték a boldogságot, amire azonban semmi esélyük nem volt, mert magukban hordták a háborút, a tragédiák emlékét. Bárhogyan alakult volna később az életük, nem lehettek volna boldogok.

Akkortájt alig akadt a mi tájunkon magyar család, amelyben nem történt valamilyen, a miénkéhez hasonló tragédia. Az egész nemzet magában hordta tehát előbb a háborút, majd azt követően meszárások által kiváltott lelki megrázkódtatásokat.¹

A tragédiák emléke természetesen nem minden személyben és nem minden családban hagyott egyformán mély vagy tartós nyomot. Vannak, akiknek sikerült feldolgozniuk az eseményeket. Mégis, valamilyen mértékben mindenki cipelte vagy még mindig cipeli a következmények keresztjét, mint ahogy magam sem tudok szabadulni tőle.

Könyvem minden szenvedő családhoz szól, aki átélte a népiirtás borzalmaival. Érezniünk kell, hogy sokan vagyunk, és összetartozunk.

¹ A második világháború végén Jugoszláviában a magyarok lélekszáma mintegy 450 000 volt. Közvetlenül a háború utolsó hónapjaiban Titóék lemészároltak mintegy 15 000-20 000-et, honvédként a háborúban elesett több ezer, s kiűzték az országból 84 000-et. A Tito által létrehozott magyar harci egység, a Petőfi brigád néven emlegetett dandár katonájaként elesett további több száz fő. Mindezt a veszteséget összegezve a magyarok lélekszáma a Délvidéken mintegy 100 000-120 000-rel, vagyis egynegyedével csökkent.

Kovács Mária Veronika családja

A tragédia után Mária végleg zárdába vonult. Sokszor hazalátogatott, aggódván otthon maradt édesanyja és fivérei miatt. Édesanyja néhány év eltelte után bejött hozzánk Zomborba házvezetőnőnek, hogy szert tegyen kevéske pénzre és valamilyen kis nyugdíjra. Nem tudom, másoknál is dolgozott-e, de feltételezem, hogy szüksége volt rá.

A legidősebb fiú, Kovács Jenő, a kényszermunka után önerőből munkaszervezési mérnöki főiskolát fejezett be. Ő volt lelkileg a legerősebb közülük. A háborút követően rövid ideig a gombosi agrárszövetkezetben dolgozott mint titkár. Tanítónőt vett feleségül. Két fiuk született. Az egyik a könyv elején említett Kovács Emil. A lemészárolt Kovács János középső fia, Kovács István, mesterséget tanult, megnősült, de iszákosságra adta a fejét és a házassága tönkrement. Születtek gyermekei, de elvált a feleségétől. Házasságában, a családjában sem tudta megtalálni a nyugalmát. Elég korán meghalt meg, részegen elütötte egy kamion.

A legfiatalabb fiú, Kovács Márton is tragikusan végezte. Abban az időben még mindig igen aktuális volt a felszabadulás témája. A Petőfi brigád egyik gombosi harcosa és Márton egy horgászás alkalmával összeszólalkoztak. A volt harcos avval hencegett, hogy ő szabadította fel az itteni magyarokat. Csúnyán összevesztek, az illető dühében hirtelen pisztolyt rántott, s egy golyóval lelőtte Mártont ott, a vízparton, ahol éppen horgásztak. A fiú sohasem viselt fegyvert. A Kovács családot is tragédiák sorozata érte tehát.

Hány magyar családban él az utódokban még ma is a félelem, a rettegés, a kiszolgáltatottság érzése? A szemtanúk pedig még mindig nem mernek beszélni a történekről, s ezért igen nehéz feltárni az igazságot. Elképzelni is nehéz, hogy egyes családokban milyen következményekkel jártak az 1944/45-ös atrocitások.

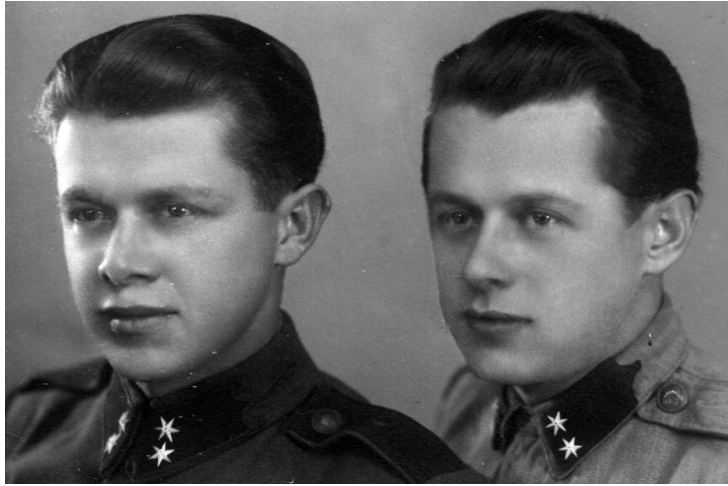
A MAROS CSALÁD

Mindig mélyen vonzódtam a Maros családnak azokhoz a tagjaihoz, akiket végleg elvesztettem: édesapám anyjához és testvéreihez. Talán édesapám elvesztése vagy a testvéreiben felfedezett vagy csupán keresett hasonlóságok váltották ki bennem azt a szinte fanatikus ragaszkodást a magyarországi rokonokhoz, akik mind elmentek innen 1944-ben. Levélben tartottam velük a kapcsolatot. Lélekben olyan erősen kötődtem hozzájuk, hogy emiatt itthon elhanyagoltam édesanyám rokonságát. Gondolatban mindig velük voltam, akiket pedig lényegében nem is ismertem. Mintha minden út hozzájuk vezetett volna. Ezzel keltem, ezzel feküdtem. Azt éreztem, hogy hasonló vagyok hozzájuk testileg és lelkileg, ezért is nagyon hiányoztak. Ott éltek az unokatestvéreim, akik után vágyakoztam. Fáj, hogy elmentek, s én itt maradtam egyedül. Sokáig úgy éreztem, hogy itthagytak. Akkor még nem értettem meg, hogy ennek így kellett lennie. Később, amikor megértettem, s találkozhattam velük, megkönnyebbültem. Felfogtam, hogy az ő tragédiájuk is milyen óriási a fiuk és bátyjuk elvesztése miatt. Biztos, hogy nekik sem volt könnyű, de ők legalább együtt voltak – gondoltam én. Rájuk a nehéz idők köszöntöttek. Maros dédnagyanyámat, édesanyjukat, Maros Mihálynéét, aki Gomboson maradt, többé nem láthatták. Határvonalat húztak a győztesek, amelyen sokáig nem kelhetett át senki. Hirtelen egy láthatatlan falat emeltek közénk és elmenekült kedves rokonaink, barátaink közé. Komáromi nagyanyámat és lányait,

így Pötyit (Bözsikét) – édesanyámat is – is, a Maros család csak hosszú évtizedek után láthatta újra. Engem, bátyjuk gyermekét, 16 éves koromban, 1961-ben ismertek meg és fogadtak könnyezve, szeretettel, amikor életemben először elmehettem hozzájuk. Ők meg – ahogyan megtapasztaltam – bennem keresték elveszett bátyjuk hasonmását. Amikor befutott velem a vonat a Keletire, az ismertetőjelem egy piros kendő volt. Először látták legidősebb, mártírhalált halt bátyjuk gyermekét. Csak néztük egymást, és könnyezettünk egymást ölelve. Megrendítő, nehéz, de szép volt az első találkozás.

Maros nagyanyám, apukám édesanyja még sokáig élt Budapesten legfiatalabb fia családjánál, de sohasem szűnt meg hinni abban, hogy fia visszatér – egyszer. Majd. Úgy halt meg, hogy még mindig visszavárta.

Maros Mihályné, dédnagyanyám, édesapám nagyanyja 86 évesen élte meg az új Jugoszlávia megszületését és a szegénységet. Már korábban megözvegyült, férje kis nyugdíjából tengette életét vert falú házukban, a gombosi Laposon, amit rendszeresen elöntött a Duna. Férje nyugdíjasként különböző lapkiadó vállalatoknak dolgozott mint lapkihordó, s halála után özvegye vette át a lapkihordást. Nagyon érdekesek a levelek, amelyeket gyermekei a már új Magyarországról írtak Jugoszláviába édesanyjuknak, kivétel nélkül mindannyian dinárt kérve, nem sejtve, hogy a magára maradt asszony is tengődik. Elmaradt lassan az újsághordás és ő egyre szegényebb lett. Pici, meggömbült, öreg néni ke lett belőle. Komáromi nagyanyám ápolta haláláig. Magyarországon élő gyermekei pedig azt gondolták, hogy ő itt jobban él. Fiának, id. Maros Jánosnak (édesapám apjának) 1946-ban Magyarországra írt levele bizonyítja, hogy nem így volt.

Maros Kari és Jancsi

1926
 Szeretett kedves gyémantok!
 Dicséressék a Vekus Krimbia ami,
 Isteniünk most is mind öröki amen.
 Kedves fiam! mi van szeltek hogyanem
 istok, igaz én sem istok de hát enné
 Öreg vagyok, s mivel jót sem igen
 írhatok, de azért mégis csak íre-
 detném kedni kelajdon képer, ho-
 gya te jelték, hogy is mint van.
 Vagy hogy mulnak napjaitok, öm-
 mel, kívül, vagy bennhatál, bá én,
 egy gánálam, nem igen van most.
 Ötöme most senkinek ebbe a szomo-
 44 -

2 -
 Világba, de hát a jó isten büntett meg,
 hát a mostani fiatalság azt mondja,
 nincs isten jelték hát kitől veszenk,
 mindent ha nem köle a jó istentől.
 De hát most a néps olyan fajulva,
 csak a ívatnak el, s azt mondják az -
 Anyák hogy a mostani gyémantok most
 nem lehet patacsolni, emlékeztet.
 Kedves fiam! mikor te legény voltál egy
 Vasárnap péntek kettél, s én auktam nekél,
 s koronát te azt kértél, és én anyam,
 hát én mikor letek legény hát én minéig,
 csak s koronát kapok, s én azt mondham.
 Nézd fiam, ebből aukt a kenésnek meg-
 ismét s lehet bitt, még szigat-teltara is,
 mekad, arra meg sem várásig hogy az
 auktolok kanerolj.

3 -
 Igaz akkor nem kellett 100 dinár egy liter,
 bitt s mégis volt mindenkinek kenyér,
 is juhájja is. De most csak akinak van bon-
 Annak van juhájja, de hát akinék nincs,
 jelték az hol segye a bont az járjon me-
 telen, s egye azt a oxásak kukorica ké,
 hát az az egyenlőség, meg az a nagy oxabe-
 ság, az so jó alatt nem ettem ennyi kukorica
 azt mint én az s telen, s ok hiszathozna
 Péterfié, pedig pedig nem azt akarta, hogy
 veligyen a népnek sem kenyér se juhájja
 Hanem igen is azt akarta hogy a nép maga
 rendelkezhessen a bittok ával, de most for-
 dítsa var, az ist seménylen ki job kenyér,
 csak, én más könyörögtem, pláne most,
 hogy kiték a néps kölesont aukt azt moni-
 tam de -

4 -
 Adjanak nekem job kenyér, mert én is fél,
 neveltem s palástot, s meg senkőim iminél
 az auktot s kolgálja, bittok de éves koromban,
 hadán meg is emélnék s foltat jár kenyér,
 s auktam 500 d. kölesont, s most ki büntelték,
 az az, hogy 4000. példányba, az az népségba,
 kinyomtatották, hogy öröms Maros Mihályné -
Nemes Katalin, aukt 500 d. kölesont, s regénylél
 de holot a gaxdaggy föld bittokhozok nem
 aukt egy fillér sem, s azal bittokhozok, hogy-
 elojén más job kenyér leok, ha igaz leok ne-
 tudom, né de most már elég lesz a panaszból
 s kezdeném ha ki jobát iminétok. Istén is
 velek, Csokolok mindenkét sruudikat,
Mostickat, s azal mindenkét, oxétké éves
Ángyátok a sítig, s az auktollam méis
 odtig bittok velek, de nincs az sem, vukó 12 év.

Maros Mihályné levele fiának, nagyapámnak, Maros Jánosnak Pusztaszabolcsra és a levél átírása

„Szeretett, kedves gyermekeim!

Dicsérettessék a Jézus Krisztus, a mi Istenünk most és mindörökké, amen.

Kedves Fiam! Mi van veletek, hogy nem írtok, igaz én sem írok – de hát már öreg vagyok, s mivel jót sem igen írhatok, azért mégis csak szeretném tudni tulajdonképpen, hogy arra felétek hogy és mint van(...).

(...)Kedves Fiam! Mikor te legény voltál egy vasárnap pénzt kértél s én adtam neked egy koronát s te azt kérdezted, édes anyám, hát én mikor leszek legény, mert én mindig csak egy koronát kapok, s én azt mondtam: „Nézd fiam, ebből adsz a zenészeknek, megiszol egy liter bort, még cigarettára is jut, arra meg semmi szükség, hogy az asztalon táncolj.”

Igaz, akkor nem kellett száz dinár egy liter borért s mégis volt mindenkinek kenyere is, ruhája is. De most csak akinek van bónja¹, annak van ruhája, de hát akinek nincs földje, az hol vegye a bont, az járjon meztelenül s egye ezt a száraz kukoriczakenyeret?

Hát ez az egyenlőség, meg az a nagy szabadság, a 86 év alatt nem ettem ennyi kukoriczát mint ezen az egy télen, (...). Petőfi nem ezt akarta, hogy ne legyen a népnek sem kenyere, sem ruhája, hanem igen is azt akarta, hogy a nép maga rendelkezzen a birtokával, de most fordítva van, azért reményelem ti jobb kenyeret esztek (...).

Most, hogy kérték a népkölcsönt², adok, de azt mondtam: „Adjanak nekem jobb kenyeret?” (...). S adtam ötszáz (500) dinár kölcsönt, s most kitüntettek azzal, hogy 4.000 példányos újságba kinyomtatták, hogy özv. Maros Mihályné, szül. Nemes Katalin, adott 500 Dinár kölcsönt szegény létére (...).

Szeretném ha ti jobbat írnátok. Isten veletek. Csókolok mindenkit, Annusékat, Kariékat, szóval mindenkit, szerető édesanyátok a sírig.

Olyan rossz a tollam, már alig bírok vele írni, de nincs az sem.

1946. VII. hó 17-én”

¹ A háború után a fontos élelmiszert és fogyasztási cikket jegyre adták, ezt nálunk bónnak és pontnak neveztek

² Az ország újjáépítése költségeinek fedezésére a lakosságtól pénzkölcsönt szedett be a kormány

Komáromi Bözsike 1941-ben